

Марковська З. І.

аспірант,
Харківська державна академія культури

**ЄВРЕЙСЬКІ ПАРТІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТ.
В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
УКРАЇНИ**

Анотація. Висвітлюється процес становлення та розвитку єврейських партійних організацій в Україні на початку ХХ ст. Аналізується соціально-політична діяльність єврейських партій в процесі формування Української держави.

Ключові слова: єврейські політичні партії, ідеологія, національне питання, програми партій, соціал-демократія, національно-культурна автономія.

Аннотация. Марковская З. И. Еврейские партии начала ХХ ст. в процессе создания государства Украины. Освещается процесс становления и развития еврейских партийных организаций, в частности, в Украине начала ХХ ст. Анализируется социально-политическая деятельность еврейских партий в процессе формирования Украинского государства.

Ключевые слова: еврейские политические партии, идеология, национальный вопрос, программы партий, социал-демократия, национально-культурная автономия.

Annotation. Markowska Z. I. Began Jewish parties 20 centuries in the process of creation of the state of Ukraine. Lights up becoming and development of Jewish party organizations, in particular, in Ukraine began 20 centuries. Socio-political activity of Jewish parties is analysed in the process of forming of the Ukrainian state.

Key words: Jewish political parties, ideology, national question, program parties, social democracy, national-cultural autonomy.

Постановка проблеми. Україна в усі часи характеризувалася різноманіттям культурних традицій, які презентували народи і народності, що проживали на її теренах. Багатонаціональна єдність, яка історично створювалася на протязі довгих століть, призводила до міжкультурного діалогу та розвинення етноконтактів. Особливого значення набув період поч. ХХ ст., коли в процесі руйнації Російської імперії почала викристалізовуватися Українська держава.

Історико-культурні та соціально-політичні процеси в Україні кін. ХІХ — поч. ХХ ст. привертала увагу багатьох як зарубіжних так і вітчизняних дослідників, але процесам формування, ідеології єврейських партій їх ролі в розбудові Української держави, праць присвячено не багато.

Необхідно відзначити внесок у розробку цієї проблематики таких провідних вчених як: О.Л. Копиленко [4], І. Маор [11], О.Я. Найман [5], В.С. Орлянський [7].

Мета статті — визначення основних векторів утворення єврейських політичних партій поч. ХХ ст. в сфері історико-політичних змін, осмислення ролі та місця представників єврейських партій в процесі державотворення України.

Результати дослідження. Лютнева революція 1917 р. принесла з собою багато змін, які згодом змінили усталений перебіг життя. Саме у ці часи відбулися зміни, які у подальшому надали небувалого поштовху розвитку єврейської культури. Колосальне значення в даному сенсі мав декрет Тимчасового уряду, яким було скасовано так звану «смугу осілості», тим самим ліквідувалися обмеження єврейського населення за національними ознаками. Відтепер євреї могли вільно обирати місце проживання, скасовувалися обмеження щодо вибору професій, процентної норми щодо вступу до вищих навчальних закладів, тощо.

Такі демократичні зміни сприяли тому, що почали активну діяльність різноманітні політичні партії та організації, які намагалися вести активну участь не тільки в політичній царині, але й в усіх сферах суспільного життя. За таких умов суттєвого впливу набули різноманітні національні об'єднання, які стали дуже помітною складовою громадського повсякдення тих часів. Серед єврейського населення, що мешкало на теренах України, вагомості набувають в цей період власні національні партії та організації: Сіоністська партія, партія «Поалей ціон», Єврейська народна партія («Фолкспартей»), Об'єднана єврейська соціалістична партія («Фарейнікте»), а також одна з найвпливовіших єврейських організацій тієї доби — Загальний союз єврейських робітників в Литві, Польщі та Росії (скорочено — Бунд).

Так, усі єврейські політичні партії та організації дотримувалися загальних демократичних орієнтирів і тому підтримали відмову від монархічного устрою держави, спільними були загалом й погляди на подальші перетворення. Втім, кожна з єврейських партій мала свою відмінність. Оскільки загальні політичні принципи та позиції цих партій є зараз маловідомими, автор вважає за доцільне надати

Надійшла до редакції 18.03.2011

стислу характеристику основних партій та їхньої ідеології.

Сіоністська партія підтримувала засади Сіоністської організації – головного всесвітнього об'єднання прибічників сіонізму. Ця назва походить від єврейського слова Ціон (צִיּוֹן – у перекладі первісно означає укріплення на пагорбі). Також цей термін зазвичай євреями використовується для позначення Єрусалиму, особливо коли мова йде про місто як духовний осередок іудаїзму.

З часом Сіон став символом втраченої Батьківщини для розпорошеної по усьому світу єврейської діаспори. В такому значенні цей термін почали використовувати повсякчасно. Тому Сіоністська організація насамперед мала своїм наміром об'єднати єврейську спільноту та повернутися в Ерец-Ізраїль для відродження прадавньої предківщини.

Після Лютневої революції Сіоністська партія переживала значний розквіт. До її лав приходило багато людей, серед яких було чимало молоді. Партія та її осередки налічували до жовтня 1917 р. близько 300 000 членів. Ця партія протрималася досить довго на політичній арені, її зникнення розпочалося з утисків 1919 р., які виказувалися в заборонах зборів, арештах, тому з 1921 р. Сіоністська партія знову, як і до революції, пішла у підпілля. Згодом її лідери та активні діячі емігрували. Таким чином, діяльність партії фактично закінчилася. [11]

Політичні погляди, дещо наближені до поглядів Сіоністської партії, були притаманні й для деяких інших єврейських політичних організацій тієї доби.

На теренах Російської імперії перша організація «Поалей ціон» з'явилася в 1900 – 1901 рр. в Катеринославі, згодом осередки сформувалися в Одесі, Варшаві, Вільно, Вітебську та інших містах. Вже на початковому етапі свого становлення спілка активно завойовує собі прихильників і стає популярною в північно-західних районах смуги осілости та на просторах півдня Росії та Польщі. Всі осередки партії були об'єднані спільною концепцією щодо майбутнього життя. В цій концепції наголошувалося на єдності у розвитку світового та єврейського робітничого класу, втім одночасно підкреслювалося існування у єврейського пролетаріату виключно своїх, притаманних лише йому проблем, які можуть бути вирішені тільки завдяки скупченню єврейського народу на спільній території в Палестині, а точніше в Ерец-Ізраїлі (країна Ізраїль – «земля обітована»).

Так, Громадсько-політичне об'єднання «Поалей ціон» (в перекладі з ідишу – трудящі Сіону) у своїй доктрині поєднувала принципи сіонізму та соціалістичну ідеологію. Об'єднання діяло в межах Світової сіоністської організації. Принципи організації, були єдиними для усіх об'єднань «трудящих Сіону» різних країн, їх сформували та затвердили на I конференції Всесвітнього єврейського соціалістичного союзу «Поалей ціон», в серпні 1907 р. в Гаазі.

В 1904 р. на з'їзді партії в Одесі частина організації відокремилася від головного осередку, виключивши зі своєї партійної програми пункти про палестинську

територію. Ця партійна група запропонувала власне вирішення цієї проблеми, створивши нову Сіоністсько-соціалістичну робітничу партію (ССРП). Головний ідеолог цієї партії Н. Сиркин вважав можливим створення єврейської держави не тільки в Палестині, а на будь – якій території, де привалює єврейське населення.

Інша ж частина організації, що об'єдналася під керівництвом Б. Борохова, дотримувалася переважно загальносоціальних принципів. Саме завдяки її діяльності на з'їзді у Цюриху (1905 р.) було утворено Єврейську соціал-демократичну робітничу партію «Поалей ціон». Згідно її програми єврейська автономія не вважалася на даний момент важливою, в першу чергу увага приділялася питанням соціальної та національної рівноправності. Партією також підтримувалися основні положення марксизму. Втім згодом і в середині цієї партії за ідейними розбіжностями стався розкол, який призвів до виникнення ще однієї політичної організації – Соціалістичної єврейської робітничої партії (СЕРП).

Існування зазначеної нової партії було підтверджено на Всеросійському з'їзді Єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей ціон» (ЕСДРП ПЦ) у Полтаві в 1906 р. Саме тоді було утворено її тимчасову програму, за якою представники соціал-демократичної робітничої партії «Поалей ціон» вимагали національно-політичної автономії, з правом не втручання у внутрішнє життя. А при існуючому стані речей, пропорційного представництва в адміністративних, законодавчих та судових органах держави. [12, с.100]

У вересні 1907 р. в Кракові було проведено II з'їзд Єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей ціон», в лавах якої на той момент налічувалося близько шістнадцяти тисяч членів. У ході з'їзду після довгих обговорень було затверджено остаточний варіант офіційної програми партії.

Поширенню ідей «Поалей ціоністів» сприяла діяльність утвореної в 1903 р. національно-демократичної групи єврейської інтелігенції «Відродження» (точніше – її літературному гуртку), що випускала журнали «Judische Freiheit» та «Відродження», проте згодом ця група відокремилася від партії, увійшовши до лав ССРП. Сама «Поалей ціон» випустила друком ряд періодичних видань, в яких головний ідеологічний натхненник партії Б. Борохов (псевдонім «Постійний») розкрив її основні політичні засади. Насамперед в журналі, який виходив друком в Полтаві – «Єврейська робітнича хроніка», в Сімферополі це був «Молот», у Вільно – «Форвертс» («Уперед»).

До 1909 р. представники цієї партії приймали участь у міжнародних сіоністських конгресах, однак на з'їзді у Відні в 1909 р. було прийняте рішення про розірвання будь-яких зв'язків зі Всесвітньою сіоністською організацією. Це рішення ґрунтувалося на марксистських принципах партії, згідно з якими представники пролетарів не можуть знаходитися в одній організації з буржуазією. Віднині «Трудящі

Сіону» ввели до своєї програми ще один пункт, за яким усі основні сили повинні направлятися на організацію класової боротьби за для інтересів єврейського пролетаріату: «Єдиний шлях, визнаний партією, – класова боротьба єврейського пролетаріату в рядах інтернаціональної соціал-демократії, завоювання політичної влади всесвітнім робітничим класом» [12, с.96]

Однак процес дроблення партії на цьому не завершився, внаслідок того, як на нараді партії у квітні 1917 р. було проголошено вороже ставлення не тільки до Всесвітньої сіоністської організації, але й до сіоністського конгресу, від «Поалей ціон» відділилася ще одна група, яка була проти цього, що об'єдналася під назвою Радикал-соціалістична партія «Поалей ціон». Головний осередок цієї партії розташувався в Одесі – місті, де знаходилося її найкрупніше регіональне відділення. Новостворена партія відстоювала ідеї держави в Ерец-Израелі на соціалістичних засадах, об'єднання міжнародного єврейського пролетаріату в єдиній боротьбі, а також використання ідишу як єдиної спільної мови, що слугує розвитку національної єврейської культури минулого та майбутнього. Зазначалося, що партія не відмовляється від зв'язків з Всесвітньою сіоністською організацією, а координує свої дії з цим органом.

Радикал-соціалістична партія «Поалей ціон» проіснувала як єдина організація до грудня 1923 р., потім вона злилася з Партією сіоністів-соціалістів, заснованою на з'їзді в Харкові у 1920 р. Проте за часів Радянської влади це об'єднання вільно діяти було не в змозі, тому на початку 20-х рр. зникло. [11, с. 366]

Партія «Поалей ціон» (Єврейська соціал-демократична робітничая партія «Поалей ціон») попри відгалуження від неї різноманітних течій та угруповань, залишалася багаточисельною. Наприкінці 1917 р. вона налічувала близько п'ятнадцяти тисяч членів. Внаслідок політичної ситуації та через підтримку комуністичної ідеології, в серпні 1919 р. на черговому засіданні в місті Гомелі було прийнято рішення про перетворення Єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей ціон» в Єврейську робітничу комуністичну партію (ЄРКП). ЄРКП проіснувала до осені 1928 р., коли згідно принципам пануючої однопартійності, останні осередки ЄРКП в СРСР було розформовано.

Окреслимо також політичну програму ще однієї партійної групи, яка відокремилася від ЄСДРП ПЦ та назвалася Соціалістичною єврейською робітничою партією (СЕРП). Ця партія, була утворена вище загаданою групою єврейської інтелігенції «Відродження» у вересні 1905 р. на з'їзді в Києві. Пізніше, у квітні 1906 р. відбувся установчий з'їзд партії на якому було обрано центральний комітет партії та затверджено проект її політичної програми. Згідно її програмних засад, партія виступала за культурно-національну автономію, утворення «сейму», вирішення єврейської проблеми за тими ж принципами, що застосовуються до інших народів країни.

В проекті програми Соціалістичної єврейської робітничої партії (СЕРП) наведено конкретні дії, які

необхідно зробити для розв'язання національних питань: «Єдиним же способом вирішення національної проблеми засобами даної держави, є надання кожній національності права на автономне управління всією сукупністю інтересів її внутрішнього життя, причому державна компетенція повинна торкатися органів національної автономії. [12, с.180]

Вагомий вклад у створення національної концепції партії вніс М.Б. Рагнер – один з її провідних ідеологів-теоретиків. Серед партійних лідерів-практиків, що очолювали СЕРП, найвідомішим був Х. Житловський.

Перша партійна конференція СЕРП відбулася восени 1906 р. На ній було прийняте рішення стосовно необхідності пошуку політичних союзників із метою подальшого створення політичного блоку із потужною всеросійською партією. Вибір пав на Партію соціалістів-революціонерів (есерів). Цей вибір лідери СЕРП пояснювали значним збігом політичних програм обох партій в аграрних, тактичних та інших питаннях. Тож на початку 1907 р. після екстреної наради Партії соціалістів-революціонерів, на якій був присутній представник СЕРП, питання стосовно партійного блокування було ухвалено.

Згодом, у травні 1917 р., СЕРП вирішила об'єднатися з Сіоністсько-соціалістичною робітничою партією. Остаточне рішення про злиття було ухвалено на партійному з'їзді в серпні цього ж року. В результаті було створено нову партію під назвою Об'єднана єврейська соціалістична партія (ОЄСРП). Ця партія отримала скорочену назву – «Фарейнігте» (в перекладі з ідишу – «об'єднана»). Партія закликала до «національно-персональної автономії» (на відміну від «національно-культурної автономії») з широким правом вирішення усіх соціально-економічних питань, а також проголошувала єдність усього єврейського пролетаріату. Як підкреслює дослідник Найман, «Програма ОЄСРП декларувала «єдність єврейського робітничого класу як органічної частини «екстериторіальної» єврейської нації та міжнародного пролетаріату». [5]

Члени розформованих СЕРП та ССРП, які за якихось причин не забажали злиття цих двох партій, в свою чергу приєдналися до іншої єврейської партії – Єврейської народної партії, або Фолкспартей (у перекладі з ідишу – «народна партія»). Фолкспартей організувалася в 1906 р. у Петербурзі, біля її витоків стояли С.І. Хоронжицький, М.І. Крейман та видатний єврейський історик С.М. Дубнов. Щодо загальних питань, то політична програма партії практично співпадала з ліберальними поглядами Конституційно-демократичної партії (кадетів), відрізняючись від неї та доповнюючись лише своїми доробками з національного питання. Саме тому вище зазначені партії на виборах виступали разом. Серед головних принципів організації держави обидві партії підкреслювали засади автономізму, пов'язані зі свободою національно-культурного самоуправління.

Величезну роль в історії єврейської культури кінця XIX – поч. XX ст. відіграла діяльність найвпливовішої

на теренах України єврейської політичної партії – Бунду (у перекладі з ідишу – союз). Партію, повна назва якої є «Загальний союз єврейських робітників в Литві, Польщі та Росії», було засновано у вересні 1897 р.

Однак внесок Бунду в процес державотворення України поч. XX ст. є дуже суттєвим тому вимагає окремого детальнішого розгляду у подальшому.

Висновки. Таким чином, єврейське населення, якероками зазнавало утисків після Лютневої революції, активно включилося в політичне життя, створюючи різнопланові суспільні та політичні організації. Деякі з них, що почали свій розвиток ще наприкінці XIX — на початку XX ст., діяли аж до введення в країні однопартійності. Не дивно, що більшість цих організацій була зосереджена на території сучасної України, бо тут знаходилася найбільша смуга осілости. Єврейські політичні партії різнилися за ідеологією, однак вони стояли на засадах етнічного збереження в нових для себе умовах існування. Представники партій активно приймали участь в розбудові України, підтримували демократичні зміни та новачі, відігравали роль медіатора поміж новою владою та знедоленим народом, який вперше за довгі часи отримав не тільки права та свободи, але й надію на подальші продуктивні зміни в майбутньому.

Рішуча підтримка, якою заручилася Центральна Рада від єврейських партій, ґрунтувалася насамперед на підтримці ідей національно-культурних автономії. Безперечно, саме позиції співіснування національних меншин в єдиній державі, зближували представників єврейських соціалістичних партій з соціалістичними українськими партіями, аніж з більшовицькими організаціями, які не визнавали відокремлення груп за національними ознаками.

Однак саме в критичні моменти співіснування почали проявлятися стереотипні форми уявлень, які століттями склалися по відношенню до національних меншин серед слов'янського оточення, що виразилися за період існування УНР в єврейські погроми жахливого розмаху, забравши життя близько двохсот тисяч євреїв. Політична ситуація що склалася, принесла розчарування в можливостях та силах українського уряду, активно шукалася нова сила, яка б могла зупинити погроми та вбивства, такою силою стала партія більшовиків, в ряди якої входили євреї змучені хаосом в державі.

Порушена тема є досі маловивченою та цікавою тому потребує ґрунтовних досліджень у подальшому.

Література:

1. Головченко В. І. Від “Самостійної України” до Союзу визволення України: Нариси з історії укр. соціал-демократії початку XX ст. / В.І. Головченко – Х.: «Майдан», 1996. – 189 с.
2. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
3. Грушевський М. Твори у 50 томах, т.4. Кн.1: Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918)». / М. Грушевський. – Львів.: «Світ», 2002. – 432 с.
4. Копиленко О.Л. “Сто днів” Центральної Ради / О. Л. Копиленко. – К.: “Україна”, 1992. – 204 с.
5. Найман О. Я. Єврейські партії та об’єднання України. 1917 – 1925. Монографія / О. Я. Найман; «Інст-т політ. та етнонац. дослідж. НАН України». – К.: ІПЕНД, 1998. – 190 с.
6. Нариси з історії та культури євреїв України. / Ред. Л. Фінберг. – К.: Дух і літера, 2008. – 440 с.
7. Орлянський В.С. Євреї в Україні в 20–30-ті роки XX століття: соціальнополітичний аспект. / В.С. Орлянський. – Запоріжжя : ЗДГУ, 2000. – 252с.
8. Бурмистрова Т.Ю. Национальный вопрос в программах и тактике политических партий в России. / Т. Ю. Бурмистрова. – М.: Мысль, 1976. – 262 с.
9. Ленин В. И. Политические партии в России. / В. И. Ленин. – М.: Из-во полит. литер-ры, 1990. – 62 с.
10. Книга о русском еврействе. 1917–1967. / Ред. Я. Фрумкін. – М.: Изд-во Мосты культуры / Гешарим, 2002. – 480 с.
11. Маор И. Сионистское движение в России. / И. Маор. Иерусалим.: Алия, 1977. – 450 с.
12. Программные документы национальных политических партий и организаций России (конец XIX – 1917 г.): Сборник документов. / Состав. В. М. Фомин. – М.: ИНИОН РАН, 1996. Вып.1. – 196 с., Вып.2. – 202с.